

ȘERBAN TURCUȘ*

PROBLEME ȘI DISFUNȚIONALITĂȚI ECLEZIALE ROMÂNEȘTI ÎN INSTRUCȚIUNILE SFÂNTULUI SCAUN PENTRU NUNȚII APOSTOLICI ÎN ROMÂNIA (1920, 1923)

Pe ogorul științific al relațiilor dintre Sfântul Scaun și România este încă mult de trudit. Sfântul Scaun a desecretizat de ani buni arhivele pontificatului lui Benedict al XV-lea și ale pontificatului lui Pius al XI-lea¹, dar rezultatele analizei diplomatico-istorice din partea istoriografiei naționale pe cele două pontificate se lasă încă așteptate (există, pe de o parte, la nivel livresc un interes tezigat pentru Concordat, tratat cu stereotipii pluridecenale, iar pe de altă parte, sunt folosite ca paleativ documentar, în mod masiv, memoriile arhiepiscopului romano-catolic de București Raymund Netzhammer). Este probabil o speță istoriografică mai puțin *trendy* în această a doua decadă din mileniul III, însă, pentru trecutul istoric românesc, este esențială și stimulativă. Cu toate acestea, prin intermediul unor istorici mai mult sau mai puțin interesați de țara noastră reușim să accesăm documente de primă mână cu referire la diplomația Sfântului Scaun și la regatul României în formula sa național-unitară².

Din categoria documentelor de primă importanță pentru istoriografia noastră sunt instrucțiunile pe care Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun³ le-a transmis, la plecarea în misiune în România, nunțiilor apostolici Francesco Marmaggi⁴ (1920) și Angelo

---

* Conf. univ. habil. dr., Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

¹ Arhiva pontificatului lui Pius al XII-lea (Eugenio Pacelli) 1939-1958 va fi desecretizată la 2 martie 2020.

² Istoricul Mara Dissegna de la Universitatea din Trento a exploatat în urmă cu puțini ani fondul arhivistic de la Archivio Segreto Vaticano și alte arhive vaticane relativ la relațiile dintre Sfântul Scaun și România. A rezultat un studiu intitulat *Verso l'Europa orientale: l'apertura delle nunziature ungherese e romena*, în volumul *Diplomazia senza eserciti. Le relazioni internazionali della Chiesa di Pio XI*, a cura di Emma Fattorini, Roma, Carocci Editore, 2013, p. 155-178, și o teză de doctorat susținută la Universitatea din Trento în anul 2011 cu titlul *Gli ebrei in Romania e Ungheria dal punto di vista dell'American Jewish Yearbook e della diplomazia vaticana (1920-1938)*, în care reproduce, în excerpte și în note, fără a avea însă interpretări adecvate contextului ecleziologic și politic, instrucțiunile pe care Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun le-a dat primilor doi nunții apostolici desemnați în România. Întrucât nu au fost publicate în perimetrul istoriografiei românești, le oferim în anexa documentară a acestui studiu, cu precizarea sursei arhiviste de unde provin și a faptului că au fost semnalate și utilizate de Mara Dissegna.

³ O perspectivă istoriografică a se vedea la Jan de Volder, *Secrétairerie d'état et secrétaires d'état (1814-1978). Acquis historiographiques sur l'institution et les hommes*, în „Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée”, tome 110, nr. 2, 1998, *Les secrétaires d'Etat du Saint-Siège (1814-1979). Sources et méthodes*, p. 445-459.

⁴ Francesco Marmaggi (31 august 1876 – 3 noiembrie 1949) a fost un cardinal al Bisericii Catolice, care a servit al Congregației pentru Cler și, anterior, ca nunțiu apostolic în România, Cehoslovacia și Polonia, precum și ca emisar special pentru Turcia. Ca pe orice nunțiu, Papa Benedict al XV-lea l-a numit

Maria Dolci⁵ (1923). Ecourile respectivelor instrucțiuni în istoriografia noastră încă nu au fost suficient evaluate și metabolizate, de aceea zăbovim în această intervenție asupra respectivelor documente, opinând că merită adus la cunoștința specialiștilor conținutul acestora.

Documentul din 1920 este reperabil în *Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali*⁶, și are un număr de înregistrare prot. 3245/28, Romeni (ex Rappresentanze della S. Sede), Affari generali, Istruzioni al Nunzio Mons. Franc. Marmaggi 1920. El însă provine în forma primară de la Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun, unde a primit un alt număr prot. 9775, și este adresat cardinalului Niccolò Marini⁷, secretar al Congregației Orientale, bine știut fiind că prefectul Congregației era însuși Suveranul Pontif. Cel de-al doilea document, din 1923, este tot în *Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali* și are numărul de înregistrare prot. 3245/28 I, Romeni (ex Rappresentanze della S. Sede), Affari generali, f. 6-8.

Dimensiunea pro-orientală a Sfântului Scaun s-a accentuat sub Giacomo della Chiesa. Benedict al XV-lea, spre deosebire de predecesorul său direct Pius al X-lea, a demonstrat o sensibilitate mai accentuată față de tradiția Orientului creștin. Prin *breve-le Cum Catholicae Ecclesiae* din 15 aprilie 1916, a stimulat în rândul credincioșilor catolici o atitudine binevoitoare față de bisericile orientale, oferindu-le indulgențe⁸ celor ce se vor ruga pentru unirea eclezială. Se contura în conștiința catolicilor o disponibilitate spre raportarea pozitivă la sistemele ecleziale orientale ce nu sunt în comuniune cu Roma. Pe de altă parte, după ce Pius al IX-lea, la 6 ianuarie 1862, decisese ca pentru bisericile orientale unite cu Roma să existe pe lângă Congregația *De Propaganda Fide* o secțiune-congregație numită „pentru problemele ritului oriental”, Benedict al XV-lea a decis printr-un *motu proprio* intitulat *Dei Providentis* din 1 mai 1917 să fondeze, de la 1 decembrie 1917, o nouă congregație numită *Sacra Congregație pentru Biserica Orientală*⁹, condusă de însuși Pontiful roman¹⁰.

Arhivarea documentelor este interesantă în sine, întrucât în mod normal ar fi trebuit să se afle în altă parte¹¹, eventual la dosarul România de la arhiva Secretariatului

---

întâi arhiepiscop titular de o dioceză *in partibus* – Adrianopol, la 30 august 1920, apoi, la 1 septembrie 1920, ca prim nunțiu apostolic în Regatul României. Pentru cariera lui Marmaggi ilustrativ este studiul lui Claude Prudhomme, *Les hommes de la Secrétairerie d'État. Carrières, réseaux, culture*, în „Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée”, tome 110, nr. 2, 1998, p. 481-483.

⁵ Angelo Maria Dolci (12 iulie 1867 – 13 septembrie 1939) a fost un diplomat de carieră, arhiepiscop romano-catolic de Amalfi, delegat apostolic, nunțiu și cardinal suburbicar de Palestrina. A fost numit nunțiu apostolic în Belgia, la 1922, însă nu a luat niciodată în posesiune această nunțiatură, întrucât a fost transferat, în 1923, la nunțiatura apostolică din România. Între anii 1923 și 1933, a fost nunțiu apostolic la București. Papa Pius al XI-lea l-a creat cardinal în consistoriul din 13 martie 1933, numit ulterior arhiepiscop al Bazilicii Santa Maria Maggiore, iar din 1936 cardinal-episcop de Palestrina.

⁶ Arhivă ce nu este topită în Archivio Segreto Vaticano, alături de Arhiva Propagandei Fide și a Congregației pentru Cauzele Sfinților.

⁷ Niccolò Marini (20 august 1943 – 27 iulie 1923) a fost creat cardinal de Benedict al XV-lea la 4 decembrie 1916. La 29 noiembrie 1917 a devenit secretar al Congregației Orientale.

⁸ Compensarea prin intermediul rugăciunii și a practicilor de mortificare trupească a pedepselor materiale de ispășit pentru păcatele săvârșite. Nu e vorba, cum în mod eronat se crede, de iertarea păcatelor teologic imposibilă uman, ci doar de compensarea pedepsei materiale, fizice, copleșitoare ce se aplica în Evul Mediu timpuriu și a fost convertită de Biserica Catolică în această formă acceptabilă pentru integritatea fizică.

⁹ Nu Bisericile Orientale, cum se numește astăzi.

¹⁰ „Deliberatum Nobis est pro unitis, qui dicuntur, orientalibus propriam Sacram Congregationem instituere, cuius Nosmet ipsi geramus, Nostrique deinceps successores, praefecturam.”

¹¹ „[...] il est clair que le rôle et les compétences de la Secrétairerie d'État varient beaucoup dans le temps, au-delà de son statut juridique. Les remaniements successifs de la Curie romaine semblent d'ailleurs le

de Stat al Sfântului Scaun¹². Explicația este oferită la despuierea amănunțită a documentelor: se constată că în proporție majoră sunt dedicate Bisericii Greco-Catolice din România și secundar raporturilor sale cu ortodoxia română, conținând însă și nuanțe de rit latin. Mai mult ca sigur însă că sunt doar unele dintre instrucțiunile primite de cei doi diplomați pontificali, pe filiera acestei Congregații specifice, întrucât nu se fac referiri decât pasagere la populația romano-catolică din Transilvania și ierarhia acesteia, aflată deja în România, în aria de competență a nunțiului, chiar dacă numai scriptic la momentul acela, fiind de actualizat noile frontiere ale diecezelor în condițiile încă fluide din 1920 (tratatul de la Trianon fusese semnat la 4 iunie 1920).

Citind ambele documente, se poate constata care au fost progresele și problemele ecleziologice înregistrate în cei trei ani care despart cele două instrucțiuni.

Textul instrucțiunilor transmise în 1920 de Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun este adresat în primă instanță cardinalului Niccolò Marini, în calitate de secretar al Congregației Orientale, urmând ca acesta să-i înmâneze nunțiului desemnat pentru România¹³ solicitările Secretarului de Stat. Cardinalul Marini era, în Curia Romană, unul dintre puținii experți în chestiunile Bisericilor orientale, având o pricepere moderată a problemicii inclusiv din spațiul românesc atât canonică, cât și rituală. Instrucțiunile, în schimb, din 1923 sunt adresate direct viitorului nunțiu, probabil datorită și funcționării mai bune a mecanismelor de comunicare cu o instituție deja în circuitul birocratic de trei ani.

Instrucțiunile seamănă cu un „punctaj diplomatic” de astăzi, sunt relativ consistente și atacă mai multe probleme și dificultăți în viața Bisericilor românești cu o insistență mai acută pe Biserica Română Unită. Tonul este grav, ușor îngrijorat și ce este mai important se schimbă prin comparație între cel din 1920 și cel din 1923 pe o serie de teme majore, indicând schimbările de paradigmă din viața publică românească.

Una dintre problemele-cheie abordate în ambele documente este raportată la raportul dintre Biserica Ortodoxă Română și cea Greco-Catolică. În 1920, lucrurile se evaluează cu un optimism precaut și talonează îndeaproape o idee deja vehiculată în imediata precedentă a încheierii Primului Război Mondial: unirea religioasă¹⁴. Instrucțiunile din 1920 debutează cu un aplomb unionist puțin deplasat: „Sfânta Congregație [...], care își dorește din inimă să vadă cum crește catolicismul în România, consideră că, prin intermediul românilor uniți din Transilvania, ortodocșii vor putea mai ușor să treacă la Unitatea catolică, mai ales că de-acum toți românii au cucerit puterea politică”. Cu această frază se definește un adevărat proiect eclezial care a străbătut Biserica Catolică de-a lungul secolelor, și anume recuperarea în mod masiv a părților de Biserică ce se încadrau în Ortodoxia constantinopolitană asimilată timp de aproape un mileniu fracțiunii schismatice în raport cu Roma petrină. Nici nu putea fi altfel, având în vedere ecleziologia

plus souvent attester une situation créée de fait, plutôt que la préparer. Ce sont donc souvent les circonstances de l'époque, la personnalité du secrétaire d'État et du souverain pontife, et la relation entre les deux hommes qui semblent déterminer le territoire réel de la Secrétairerie d'État. Ensuite, il y a la problématique de la répartition des compétences au sein de la Curie romaine, et donc de la relation entre la Secrétairerie d'État et les autres dicastères. La compétition, voire la tension, qui existe parfois entre la Secrétairerie d'État et d'autres organes curiaux peut être illustrée par exemple par le débat sur la compétence de la gestion des «affaires extraordinaires» (en pratique: les relations avec les États) du Saint-Siège” (Jan de Volder, *op. cit.*, p. 447).

¹² Segreteria di Stato della Santa Sede, Sezione per i Rapporti con gli Stati – Archivio Storico.

¹³ Detalii despre Marmaggi a se vedea la Constantin Simon, *Francesco Marmaggi (1876-1949), nunțiu apostolic în Europa de Est după Primul Război Mondial*, în Violeta Barbu, Nikolaur Netzhammer (coord.), *Raymund Netzhammer în România. Pe urmele spiritului locului*, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 202-215.

¹⁴ Pe această temă, memoriile lui Raymund Netzhammer abundă în detalii și sugestii.

integratoare care e coloana vertebrală a Bisericii Catolice. Însă imediat în instrucțiuni se vedește că precedentă tehnică de coabitare în spațiul românesc a Bisericii Române Unite cu Biserica Ortodoxă nu respectă pentru Sfântul Scaun „normele severe, dar necesare, ce reglementează comunicarea *in divinis*”. Sunt reproșate, în temeiul normelor catolice intransigente din punct de vedere dogmatico-liturgic, participările preoților uniți la celebrări ierurgice sau liturgice ale preoților ortodocși. Se fac și două mențiuni explicite, nuanța din instrucțiuni fiind cu siguranță rezultatul unor informații din ultimii ani cu privire la manifestările ecleziale comune care au marcat realizarea proiectului de unitate națională: Iuliu Hossu și Vasile Lucaciu. Ne aflăm în fața unui document incomod, pentru că se evidențiază cum anume arhiepiscopul latin de București, Netzhammer, l-a reclamat la Sfântul Scaun pe episcopul Iuliu Hossu, vinovat de a fi participat la un *Te Deum* celebrat în catedrala mitropolitană din București. În aceeași categorie a denunțurilor este inserat și preotul Vasile Lucaciu, căruia i se adaugă sintagma puțin gratifiantă de „arhicunoscut agitator politic” și pe care probabil l-au denunțat mai degrabă catolicii de altă etnie „în orice ocazie asistă la ceremonii schismatice și ar lua și cuvântul în bisericile ortodoxe în timpul liturghiilor”. Cu siguranță că acest tip de documentație, preliminar pe alocuri chiar ironic de memoriile lui Netzhammer, va oferi în anii ce vor veni informații de această natură inclusiv cu delațiuni interconfesionale (romano-catolici versus grec-catolici și viceversa), năruind puțin câte puțin din pedestalul ideal pe care s-a construit o certă istoriografie militantă în anii în care documentația era clasificată. De menționat, în contextul anului în care scriem acest studiu, că atât Iuliu Hossu, cât și Vasile Lucaciu sunt considerați figuri cardinale ale unirii din 1918, documentele acestea demonstrând, dacă mai era nevoie, vicisitudinile eclezial-administrative prin care au trecut în efortul lor militant pentru realizarea proiectului politic național.

În instrucțiunile din 1923 se schimbă deja perspectiva și se reconsideră eclezialogic situația într-o paradigmă ce funcționează până astăzi. Pentru Sfântul Scaun: „Uniții din Transilvania constituie partea cea mai cultă și evoluată a națiunii române, dar fiind o minoritate sunt persecutați de schismatici¹⁵, iar Guvernul central ajută eforturile fanaticilor pentru a-i atrage la ortodoxie. De aceea, toate privilegiile și facilitățile sunt pentru ortodocși, iar Uniții întâmpină mereu obstacole și dificultăți”. Iar enumerarea dificultăților generate, potrivit diplomației pontificale, de guvern se manifestă fățiș în administrația cotidiană:

[...] sub dominația maghiară – în urma unor lupte continue – românii au reușit să-și mențină o certă autonomie și școli naționale (confesionale) în parte subvenționate de stat, în parte din venituri proprii. Incorporarea în noul regat a eliminat autonomia școlară: guvernul nu oferă subvențiile școlare care se oferă doar școlilor schismatice, iar patrimoniul lor agricol prin legea agrară aplicată cu fiscalism excesiv s-a diminuat enorm.

Nu doar veniturile școlare s-au diminuat, ci și cele ale ierarhiei ecleziale, care a fost vexată economic prin reforma agrară și compensată ne semnificativ prin certificate de tezaur.

În instrucțiunile din 1920 există o idee generoasă pentru românii uniți pe care Sfântul Scaun (mult timp captiv într-o eclezialogic latinocentristă) a amânat-o aproape un secol: aceea a stabilirii unui patriarh român unit sau echivalent canonic. Vom cita din document, întrucât generozitatea demersului nu trebuie alterată de interpretări:

¹⁵ Termenul ofensiv-disciplinar *schismatici* e folosit recurent, demonstrând o atitudine eclezialogică rigidă, post pontificatul lui Benedict al XV-lea.

Acum că în marea Românie a intrat un puternic nucleu de catolici români uniți – circa 1 300 000 – trebuie gândit dacă nu e cazul de a da Românilor Uniți o organizare religioasă care să nu-i pună sub ortodocși. Cum acest argument va forma probabil un obiect al Concordatului, Domnul Nunțiu va studia dacă nu e cazul să se stabilească un Arhiepiscop român la București și să solicite ca acesta să se bucure de aceleași prerogative de care se bucură primatul ortodox. Deja printre românii uniți își face loc ideea de a obține pentru șeful lor religios titlul și prerogativele de Patriarh. Poate nu e cazul să se meargă așa de departe, dar s-ar putea da Mitropolitului Unit titlul de Primat sau de Exarh. Nunțul va discuta cu Guvernul pe această temă și va evalua ce impresie sau repercusiune va avea asupra schismaticilor acest titlu.

Se constată încă de atunci că exista posibilitatea translatării sediului mitropolitan unit la București, chestiune azi abandonată. Proiectul cvasi-patriarhal a fost pus în practică însă de abia în 2005. Prin constituția apostolică *Ad Totius Dominici Gregis*, din 14 decembrie 2005, Papa Benedict al XVI-lea a conferit Bisericii Române Unite cu Roma rangul de Biserică Arhiepiscopală Majoră *sui iuris*¹⁶ – echivalentul unei Patriarhii aflate în comuniune cu scaunul petrin.

Având în vedere centralitatea românilor uniți pentru aceste instrucțiuni, secțiuni destul de întinse din ele sunt dedicate disciplinei Bisericii Române Unite și caracterelor ce o compun la nivel eclezial.

Tonul general este de nemulțumire la adresa întregului cler român-unit văzut prin ochii unei ecleziologii riguros latinofile și puternic ancorată într-un clișeu antioriental: misiunea nunțiuului este „întărirea spiritului catolic printre românii uniți” prin catolic înțelegând ceea ce gustul comun apreciază în accepțiunea cea mai simplistă: latinizare. Instrucțiunile din 1920 enumeră care ar fi racilele orientale ale Bisericii Române Unite: bisericile românilor uniți sunt închise tot timpul pentru credincioși, iar slujirea liturghiei se face o singură dată pe zi, chiar și acolo unde nu lipsesc preoții. Liturghiile sunt prea lungi, de aceea asistă prea puțini credincioși, chiar și duminica. Pentru mulți credincioși, ca și pentru mulți preoți, nu este importantă participarea la întreaga liturghie, ci pentru puțin timp, doar la momentul consacrării (epiclezei) euharistice, considerând că astfel și-au făcut datoria față de preceptele religioase. Este, pentru Sfântul Scaun, deplorabil faptul că episcopii greco-catolici slujesc Liturghia doar de 10-12 ori pe an, în rest asistând cu ocazia sărbătorilor religioase (excepție făcea episcopul de Lugoj, Valeriu Traian Frențiu, care solicita intervenția Romei pentru a stimula episcopatul greco-catolic în prezidarea liturghiilor festive). Scaunul Apostolic considera că una dintre cauzele importante ale acestui comportament liturgic mai relaxat al românilor uniți este condiționat de lipsa de devoțiune euharistică care, în climatul începutului de secol XX, luase în lumea catolică o anvergură copleșitoare. Se miza pe faptul că alumnii români de la Colegiul Urban al Propagandei Fide vor putea în manieră oportună, întorși în țară și hirotoniți preoți, să

¹⁶ „Ad totius Dominici gregis tutelam destinati, quantum situm est in Nobis, curam continenter adhibemus, ut salutifera in Iesum Christum fides quam latissime manifestetur, quod liquidius contigit, ubi, iniquis dominantibus potestatibus, fideles eandem firmiter testati sunt. Nunc Nos postulatis Venerabilis Fratris Luciani Mureșan, Archiepiscopi Fagarasiensis et Albae Iuliensis Romenorum occurrere festinamus, qui nomine Consilii Hierarcharum flagitavit ut Ecclesia haec ad statum dignitatemque Archiepiscopatus Maioris attolleretur. Ideo, Venerabilis Fratris Nostri Angeli S.R.E Cardinalis Sodano, Secretarii Status, audita sententia, memoratam Sedem in Ecclesiam Archiepiscopalem Maiorem titulo Fagarasiensem et Albae Iuliensis Romenorum erigimus, quae iisdem finibus circumscribitur, quibus antiqua Ecclesia Metropolitana Fagarasiensis et Albae Iuliensis. Archiepiscopi exinde Maioris sedes in urbe Blaj locatur. Iura porro, onera et obligationes addimus, quae sacri canones Ecclesiarum Orientalium secum important, contrariis rebus minime quibuslibet obsistentibus” (Acta Apostolicae Sedis, Città del Vaticano, XCVIII, 2006, n. 2, p. 107).

stimuleze cultul euharistic în mijlocul românilor uniți în concordanță însă cu prescripțiile rituale tipice uniților (de fapt, s-a demonstrat contrariul, devoțiunea euharistică a uniților fiind în anii ce vor veni una mimetizată după cea a ritului latin).

Cât privește calitatea episcopatului românesc unit, potrivit instrucțiunilor din 1920, acesta deși se comportă manifest în comuniunea sa cu Roma nu este foarte zelos în activitate și este mai mult preocupat de a-și asigura venituri cât mai consistente sieși, clerului și familiilor acestora. Lăudatul episcop Valeriu Traian Frențiu este din nou dat ca un exemplu ce iese din context, fiind mai zelos din punct de vedere spiritual, însă mult mai puțin performant administrativ (lăsând soarta diocezei pe mâinile surorii sale).

Una dintre dimensiunile pe care trebuie să le aibă în vedere nunțul este reactivarea ordinului monahal bazilitan pentru a echilibra vocațiile monastice în raport cu ceea ce se întâmpla în biserica latină și a forma viitoare caractere episcopale. Se amintește de o inițiativă avută în anii de dinainte de episcopul Vasile Hossu al Gherlei care ar fi dorit să reactiveze mănăstirea de la Bixad, dar ar fi întâmpinat opoziția episcopului greco-catolic de Munkacs și a primatului maghiar. Noul context politic era, potrivit Romei, oportun să se preia inițiativa de a se stimula monahismul greco-catolic și a iradia mult mai puternic de la Bixad în tot arealul septentrional transilvan, având în vedere că Bixadul era în România.

În instrucțiunile din 1920, un loc aparte îl ocupă o dispută bucureșteană care-l opune pe arhiepiscopul romano-catolic Netzhammer greco-catolicilor. Speța se referă la un teren pe care eparhul latin de București l-a cumpărat pentru a ridica pe el o biserică greco-catolică după ce construisese deja una dedicată Sfântului Vasile. La acest teren adăugase, prin achiziție, un alt teren adiacent pe care avea intenția să ridice un așezământ spitalicesc pentru catolicii de ambele rituri și o biserică romano-catolică. La aceste proiecte nu a subscris parohul greco-catolic de București. Cel din urmă l-a acuzat pe diecezanul latin că a cumpărat terenurile cu banii comunității românești și, în consecință, acestora trebuie să le fie dedicate așezămintele religios-caritabile¹⁷.

Diviziunea dintre greco-catolici și romano-catolici apare mai pregnantă în instrucțiunile din 1923. Cuvintele din documente sunt tari și nu știm dacă ele au fost folosite ca o convenție semantică din epocă sau ca o manieră de a evidenția cezura profundă dintre comunitatea română și cea maghiară. Se vorbește despre *rasa română* și *rasa maghiară*:

Între catolicii latini și catolicii români din Transilvania lucrurile nu merg bine, întrucât latinii aparțin aproape cu toții la rasa maghiară, iar ceilalți țin de rasa română. Lipsa de simpatie este reciprocă și este o consecință a opoziției și a statutului de inferioritate cu care românii au fost tratați atâtea secole de maghiari; a faptului că maghiarii consideră statul român drept uzurpator și îi urăsc pe românii transilvăneni pe care-i numesc trădători; românii îi detestă pe unguri ca pe niște inamici ireconciliabili ai unirii cu patria-mamă.

Tot acest context, în evaluările din 1923, grevează însă situația greco-catolicilor care sunt atinși oarecum de simpatia aproape inexistentă cu care guvernul român îi evaluează pe catolici la modul generic. Pozițiilor iredentiste, asumate de catolicii latini, li se adaugă ironiile pe care cei din urmă le adresează greco-catolicilor, sugerând că economic au fost mult mai avantajați sub austro-ungari, decât sunt acum sub români.

¹⁷ Și în acest caz, lucrurile au trenat din 1920 până la 14 februarie 1927 când arhiepiscopul latin Cisar a semnat cu protopopul unit Gheorghe Dănilă cedarea terenurilor și bunurilor către românii uniți. Vezi Ioan Marcel Dăneț, *Istoricul comunității și Bisericii Sf. Vasile cel Mare din București. De la fondare la catacombe*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Series Theologia Catholica”, 2009, nr. 2, p 196-197.

Ierarhiile catolice din Transilvania nu-și ascund iritarea reciprocă și se limitează la raporturi de politețe condescendentă, evitând pe cât este posibil să se vadă sau să se întâlnească. Nunțiul apostolic Marmaggi a organizat reuniuni birituale, convocate pentru discutarea unor chestiuni comune riturilor și care se speră că vor avea continuitate.

În instrucțiunile din 1923 se evidențiază mai puternic divergențele ce există în corpul ierarhic greco-catolic românesc. Potrivit Sfântului Scaun, între mitropolitul Vasile Suciul¹⁸ și episcopii din subordinea sa există o relație rece. Mitropolitul este descris de Roma ca fiind un foarte bun teolog, dar un păstor de suflete „leneș”. Nu este foarte sociabil, este mai dintr-o bucată și mai mult este temut decât iubit. Nu are nicio bună conduită liturgică, pentru că, ținând la tradiția rituală greacă, nu slujește în fiecare zi și nici în toate duminicile, „nefiind un bun exemplu”. Nici despre Iuliu Hossu, cu o istorie glorioasă în istoriografia națională, nu se poate spune că exista la Roma, în acel moment, o simpatie. Viitorul cardinal este caracterizat cu oarecare lipsă de eleganță, mai cu seamă în instrucțiunile din 1923. Se sugerează, direct de la Roma, că ascensiunea sa la episcopat este datorată legăturii de rudenie (nepot de văr primar) pe care o avea cu excelentul episcop Vasile Hossu (1866-1916), predecesorul său ca episcop unit de Gherla între 1912 și 1916. Lui Iuliu Hossu, pe lângă frecventarea ortodocșilor în favoarea cauzei naționale, i se reproșează o legătură destul de evidentă cu guvernul român, puțin în afara cadrului ecleziastic pentru a obține „sprijin și din motive legate de interese”. Episcopul de Oradea, Valeriu Traian Frențiu, este clasificat ca un optim păstor de suflete, dar un foarte slab administrator diocesan, de o asemenea manieră că a lăsat episcopia de Lugoj într-o situație economică dezastruoasă. Succesorul lui Frențiu în dioceza de Lugoj, viitorul mitropolit unit Alexandru Nicolescu, se bucură, în 1923, de aprecierea Secretariatului de Stat al Sfântului Scaun, fiind calificat drept „cel mai bun dintre toți”. Ca exemplificare a temperamentului modern și misionar al acestuia, este oferită perspectiva voiajului pe care Alexandru Nicolescu îl va face în Statele Unite ale Americii pentru a vizita comunitățile române de acolo și a obține ajutor economic pentru episcopia sa. Era în sialul firesc al activității lui Nicolescu, întrucât acesta anterior făcuse deja un voiaj misionar în America de Nord.

Pentru Scaunul Apostolic, o problemă spinoasă care agita viața internă a Bisericii Române Unite era aceea a pregătirii tinerilor aspiranți la preoție. Și în acest caz se simte destul de puternic lipsa de coeziune a episcopatului unit, întrucât în contextul lipsei de vocații de după Primul Război Mondial și al relaxării morale tipice din epocă nu este posibilă dispersarea vocațiilor în seminarii diocesane care funcționează la cote de avarie. Dar divergențele dintre episcopi și mitropoliți fac ca la Blaj, unde ar funcționa cel mai bun seminar, să nu fie trimiși aspiranți la preoție din diocezele de Oradea, Gherla și Lugoj, preferându-se artificii locale ce ar satisface foarte bine orgoliul ierarhilor locali. Astfel, la Oradea, episcopul Dumitru Radu deschisese pe propriile cheltuieli un seminar diocesan, la Lugoj, în timpul lui Vasile Hossu, guvernul maghiar acceptase construcția unui seminar, în acel moment închiriat, în timp ce Hossu transferat la Gherla obținuse din nou de la guvernul maghiar fonduri pentru construcția unui seminar. Sfântul Scaun considera funcționarea acestor seminarii eparhiale ca fiind o risipă de resurse, nunțiul Dolci fiind încurajat să capaciteze dezvoltarea celui de la Blaj care să însumeze vocațiile viitorilor aspiranți la preoție. Toate aceste tulburări intestinale

¹⁸ Pentru Vasile Suciul a se vedea temeinica și masiva monografie a lui Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate. Arhiepiscopia greco-catolică de Alba-Iulia și Făgăraș în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciul*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, *passim*.

dezvăluie cât de puternice erau divergențele în interiorul corpului episcopal român-unit și ce luptă de orgolii se dădea, cu consecințe pentru viitorul Bisericii. Există în tot acest tip de evaluare o reticență în înțelegerea adecvată sau punctuală, pe de o parte, a unei eclesiologii orientale care a caracterizat Biserica Română Unită și, pe de altă parte, perspectiva piramidală, centralizată a Bisericii Romano-Catolice. În Biserica Unită de atunci, potrivit eclesiologiei de inspirație constantinopolitană, fiecare episcop era pe deplin responsabil de autoritatea sa administrativă și disciplinară, inclusiv în domeniul educativ, funcția mitropolitană fiind doar moderatoare și deloc invazivă.

O temă pendinte ritului greco-catolic ce nu ține însă de contingentul românilor uniți, dar apare în ambele comunicări privește soarta greco-catolicilor ruteni, care prin Unirea din 1918 au fost încorporați în statul român. Este vorba de uniții din Bucovina în cuantum de 25 000 de credincioși, care aparțineau de episcopia de Stanislavov (Ivano-Frankivsk), atunci în Polonia¹⁹. Întrucât în 1920 nu erau nici măcar schițați termenii negocierilor cu Sfântul Scaun pe tema acestor credincioși, i se atrage atenția lui Marmaggi că guvernul român nu agreează intervenția episcopului în chestiunile de administrație ecleziastică și nu recunoaște parohii numiți de el, diocezanul rutenilor lamentându-se, în 1920, că se încearcă deznaționalizarea greco-catolicilor ruteni prin atragerea lor la ortodoxie. Nici în 1923 chestiunea nu era rezolvată, întrucât guvernul român a rămas ferm pe poziție. Aflăm însă că Marmaggi²⁰ a intervenit și a soluționat provizoriu diferendul prin numirea unui administrator apostolic în persoana preotului rutean de mir din Siret, Clement Zlepko, care însă nemulțumea Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun, nunțul Dolci fiind invitat să numească un alt administrator apostolic care să fie celib.

Este fără putință de tăgadă că una dintre dimensiunile importante ale activității nunțiilor apostolice trimiși în deceniul trei al secolului trecut în țara noastră a fost aceea de a impune o direcție mult mai latinizantă Bisericii Române Unite, în contrapondere cu ceea ce în ultimii ani a lăsat să se înțeleagă memorialistica lui Raymund Netzhammer. Sfântul Scaun și Biserica Romană ieșeau dintr-o lungă perioadă de autoizolare la nivel european și se deschideau spre o nouă epocă în care se considera că sub umbrela ritului și a dogmaticii latine va putea fi mult mai armonic coordonată biserica. Se observă că le sunt reproșate ierarhilor greco-catolici tradiții liturgice și obiceiuri comportamentale care îi asociau de secole pe episcopii uniți cu cei ortodocși, aceste asocieri dând însăși consistența doctrinar-disciplinară a greco-catolicismului românesc. Această chestiune nemulțumea Scaunul Apostolic. Se miza pe o adâncire a diferențelor cu lumea răsăriteană prin îmbrățișarea unor obiceiuri latine la nivel liturgic cu reflexe dogmatice ce nu făceau parte din patrimoniul românilor uniți. Biserica Greco-Catolică s-a văzut prinsă între ciocan și nicovală, iar latinizarea aceasta, indusă ierarhic de la Roma, va fi chiar unul din caii de bătaie propagandistică în contextul suprimării Bisericii Unite în 1948.

Cele două instrucțiuni aruncă *flash-uri* de lumină peste realități din trecut ce erau, până recent²¹, evaluate complezent și pozitiv-neutral, mai cu seamă în contextul cultural imediat de după 1989. Iată însă că există o dimensiune documentară crudă și realistă în care termenii diplomatici nu reușesc să ascundă nemulțumirile Romei petrine și să documenteze cât de puțin idilică era viața intraeclezială de atunci.

¹⁹ Dmytro Blazejovskij, *Byzantine Kyivan Rite Metropolitanates, Eparchies and Exarchates. Nomenclature and Statistics*, Roma, 1980, p. 51.

²⁰ Constantin Simon, *op. cit.*, p. 207-208.

²¹ Monografia amintită a lui Lucian Turcu este un exemplu pozitiv de interogare și interpretare a documentelor de arhivă declassificate de curând.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

1.

E.mo Signor Cardinale Niccolò Marini, segretario della S.C. Pro Ecclesia Orientali

Essendosi il Santo Padre degnato di promuovere Monsignor Francesco Marmaggi, Sottosegretario della S.C. degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Nunzio Apostolico in Romania, il sottoscritto Cardinale Segretario di Stato prega Vostra Eminenza di volergli far giungere, con cortese sollecitudine, le Istruzioni e facoltà che codesta S. Congregazione crederà opportuno comunicare al sullodato Rappresentante Pontificio.

Pietro cardinal Gasparri²².

I. La S. Congregazione "Pro Ecclesia Orientale" cui sta molto a cuore l'incremento del Cattolicesimo nel regno di Rumenia, confida che per il tramite dei Rumeni Uniti di Transilvania gli Ortodossi possano facilmente ridursi all'Unità Cattolica adesso specialmente che i Rumeni tutti hanno potuto conquistare l'Unità politica. Vede perciò con molto piacere che gli Uniti di Transilvania, guidati dal loro Episcopato e dalle persone più eminenti del clero cerchino di avvicinare gli ortodossi, perché con questo ravvicinamento potranno più facilmente smontarsi i pregiudizi secondo i quali gli Ortodossi credono gli Uniti schiavi del Papismo.

È però gravemente preoccupata dal fatto che gli Uniti non tengano in gran conto le norme severe, ma necessarie che regolano la comunicazione *in divinis*. Così non sono mancati ricorsi contro vescovi e sacerdoti cattolici che avrebbero preso parte a cerimonie religiose pubbliche celebrate dagli scismatici: e per citare qualche fatto specifico, Mr. Netzhammer Arcivescovo latino di Bukarest ha denunziato alla S. C. Mons. Giulio Hossu nuovo vescovo rumeno di Szamosuivar (Gherla) il quale in occasione di una vittoria riportata dalle armi rumene, avrebbe assistito ad un Te Deum celebrato nella Cattedrale ortodossa di Bukarest = e il R.do D. Basilio Lucaciu notissimo agitatore politico il quale in ogni occasione che gli si presenta accetta di assistere a funzioni scismatiche ed arriverebbe persino a prendere la parola nelle chiese ortodosse durante le s. funzioni. Mons. Nunzio pertanto cercherà di appurare la verità dei fatti.

II. Perché però la miglior propaganda dell'Unione è la vita buona e fervorosa degli Uniti, Mons. Nunzio studierà di applicare tutti quei mezzi che servano a tener desto lo spirito cattolico tra i rumeni Uniti, giacché purtroppo le notizie che si hanno su questo punto sono poco rassicuranti: così le Chiese degli Uniti eccettuato il tempo della divina liturgia ordinariamente restano chiuse ai fedeli ed alla liturgia stessa che si celebra una sola volta al giorno in ciascuna chiesa anche là dove non mancano sacerdoti, per la sua lunghezza, assistono pochi fedeli, non esclusa la domenica. Per molti dei fedeli (ed anche dei sacerdoti) basta entrare in chiesa durante la celebrazione del S. Sacrificio, a qualunque punto esso si trovi anche per pochi momenti = per credere di aver soddisfatto al precetto. È altresì deplorabile che gli stessi vescovi, celebrino la s. Liturgia dieci o

---

²² Pietro Gasparri (5 mai 1852 – 18 noiembrie 1934) sacerdot, profesor și diplomat catolic, a fost creat cardinal în data de 16 decembrie 1907 de papa Pius al X-lea. A devenit secretar de stat al Sfântului Scaun în toamna anului 1914, rămânând în această demnitate până la substituirea de către Eugenio Pacelli. De numele lui Gasparri se leagă semnarea Acordurilor de la Lateran din 11 februarie 1929, prin intermediul cărora s-au normalizat relațiile între Sfântul Scaun și regatul Italiei.

dodici volte l'anno al più: contentandosi per il resto di assistervi nelle feste; fa eccezione il Vescovo di Lugos il quale desidererebbe l'intervento dell'autorità superiore che ricordi ai Vescovi rumeni l'obbligo che incombe di applicare la messa "pro populo" nei giorni festivi.

Ma senza ricorrere a questa dichiarazione, sarebbe buono che nel prossimo Concilio Provinciale al quale potrà intervenire il Nunzio, questi richiami l'attenzione dell'Episcopato Rumeno su tale obbligo.

III. La pietà tra i Rumeni non trova nel culto eucaristico quell'alimento che la fa tanto sviluppare nella chiesa latina: preoccupati di questa cosa alcuni degli ultimi alunni rumeni del Collegio Urbano, si erano proposti di dare incremento alle opere eucaristiche: sarebbe perciò opportuno incoraggiare quelle iniziative che non fossero in contrasto con le esigenze del rito e ravvivare la scintilla che era stata già accesa prima della guerra.

IV. L'Episcopato rumeno si distingue per il suo attaccamento a Roma; però ad eccezione del Vescovo di Lugos (il quale del resto è accusato di farsi troppo dirigere da una sorella che vive con lui in episcopio) non è molto zelante, ed è più preoccupato di assicurare le proprie rendite vistose, e il benessere materiale del clero e delle sue famiglie, e qualche cosa su questo punto si è fatto: sembra però che le grandi spese alle quali si va incontro per la sua pubblicazione abbiano alquanto raffreddato l'iniziativa che era stata presa.

V. Il defunto vescovo di Szamosuivar Mons. Basilio Hossu si era proposto di richiamare in vita tra i Rumeni il Monachesimo Basiliano di cui voleva servirsi specialmente per le Missioni al Popolo; ed aveva iniziato pratiche per avere il monastero di Bixad con tutte le sue rendite, situato al confine della sua diocesi con quella di Munkacs nel quale abitavano due o tre basiliani ruteni d'Ungheria non riformati. La Propaganda che si occupò della cosa, era favorevole ma trovò opposizione da parte dei Basiliani che detenevano il Monastero e del Vescovo ruteno di Munkacs sostenuto dal primate d'Ungheria. Ora però che per il nuovo assetto politico il territorio di Bixad è passato alla Rumunia, potrebbero essere riprese le trattative per le quali è presumibile che si abbia l'appoggio del governo.

VI. In Bukarest per lo zelo di quell'arcivescovo latino Mr. Netzhammer da pochi anni è stata costruita la chiesa rumena di S. Basilio per l'assistenza spirituale dei rumeni uniti quasi tutti emigrati colà dalla Transilvania. Perché però la Chiesa non è in località centrale e capace di soddisfare alle necessità di tutti gli Uniti, lo stesso Mons. Netzhammer ha acquistato un'altra area in località più accessibile per fabbricarvi un'altra chiesa rumena. Ma accanto al terreno per questa seconda chiesa ne ha comprato un altro dove vorrebbe fabbricare un ospedale per tutti i cattolici senza distinzione di rito ed un'altra chiesa latina in servizio dei latini degenti nell'erigendo ospedale. L'acquisto dell'area per l'ospedale e la chiesa latina ha portato qualche contrasto tra l'Arcivescovo latino ed il parroco rumeno di Bukarest, perché questo sostiene che l'acquisto è stato fatto con denaro dei Rumeni. Procurerà Mr. Nunzio di appurare la cosa e di conciliare i diritti degli uni con le esigenze degli altri perché un'opera di carità che dovrebbe unire insieme cattolici latini e rumeni non sia occasione di maggior divisione tra loro.

VII. Ora che nella grande Romania è entrato un forte nucleo di cattolici rumeni uniti = circa 1 300 000 = vien fatto di pensare non sia il caso di dare ai Rumeni Uniti una organizzazione religiosa che non li metta al disotto degli ortodossi. E quantunque questo argomento probabilmente formerà oggetto del Concordato, Mons. Nunzio studierà se non sia il caso di stabilire un Arcivescovo Rumeno in Bukarest e di esigere che il medesimo goda delle medesime prerogative di cui gode il primate ortodosso. Già

tra i Rumeni Uniti vien prendendo piede l'idea di ottenere per il loro capo religioso il titolo e le prerogative di Patriarca. Senza però andare tanto oltre si potrebbe forse dare al Metropolita Unito il titolo di Primate o di Esarca. Vedrà perciò Mons. Nunzio quale sia il pensiero del governo su questo punto, e quale l'impressione o la ripercussione che questa elevazione potrebbe avere sugli scismatici.

VIII. Con la incorporazione della Bucovina Austriaca al regno di Rumenia vengono a far parte del nuovo stato 135 000 cattolici di cui 110 000 latini che dipendono dall'Arcivescovo latino di Leopoli e 25 000 ruteni che appartengono alla diocesi rutena di Stanislao poli. Ora il vescovo di Stanislao poli, dal quale i cattolici ruteni nuovi sudditi del regno di Rumenia seguiranno a dipendere ecclesiasticamente finché non siano intervenuti accordi in proposito tra la S. Sede e il governo rumeno, scriveva recentemente alla S. C. Pro Ecc. Orient. che il governo rumeno gli impediva l'esercizio di sua giurisdizione su quei fedeli e non riconosceva i parroci da lui nominati ed accusava i Rumeni di voler snazionalizzare i suoi fedeli che sono Ukraini e costringerli ad abbracciare lo scisma.

Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali, prot. 3245/28, Romeni (ex Rappresentanze della S. Sede), Affari generali, Istruzioni al Nunzio Mons. Franc. Marmaggi 1920.

2.

Oggetto: Istruzioni della S.C. Pro Ecclesia Orientali per Mgr. Nunzio Apostolico in Romania.

I. La religione dominante del regno di Romania è l'ortodossia di rito bizantino e lingua rumena. A lato però di una grande maggioranza scismatica vi sono grossi nuclei di cattolici tanto di rito latino che di rito bizantino rumeno o ruteno e di rito armeno. I cattolici di rito bizantino rumeno abitano compatti la Transilvania regione che prima del trattato di S. Germain apparteneva al regno di Ungheria. Essi vi sono organizzati in una provincia ecclesiastica che comprende un Metropolita (di Blaj e Fogaras) e tre suffraganei: Gherla, Oradea Mare e Lugoj – con una popolazione cattolica di circa 1 300 000 anime. Essi vivono frammisti ai cattolici di rito latino (quasi tutti di razza ungherese) e agli scismatici rumeni che in Transilvania hanno un metropolita a Sibiu e due Vescovi ad Arad e Caransebes. I cattolici di rito ruteno si trovano in Bukovina (25 000) ed erano sottoposti al Vescovo Ruteno di Stanislao poli in Austria. Però dal febbraio 1922 sono stati sottratti a quell'Ordinario e sottoposti ad un Amministratore Apostolico, presentato dal Nunzio di Romania Mons. Marmaggi e nominato direttamente alla Segreteria di Stato. Gli armeni (circa 10 000) sono sotto la giurisdizione del Vescovo latino di Transilvania.

II. Gli Uniti di Transilvania costituiscono la parte più colta e più evoluta della nazione rumena, ma essendo una minoranza, vengono perseguitati dagli scismatici e il Governo centrale seconda gli sforzi dei fanatici per trarli alla ortodossia. Per questo in via di fatto almeno tutti i privilegi e le facilitazioni sono per gli ortodossi e gli Uniti trovano continui ostacoli e difficoltà.

III. Sotto la denominazione magiare – quantunque in mezzo a continue lotte – i Rumeni erano riusciti a mantenere una certa autonomia e scuole nazionali (confessionali) in parte sovvenzionate dallo Stato, in parte aventi rendite proprie. Incorporati al nuovo regno è tolta agli Uniti l'autonomia scolastica; il governo nega il sussidio

scolastico che dà soltanto alle scuole scismatiche e, il loro patrimonio – convertito per la legge agraria applicata con fiscalismo eccessivo – è enormemente diminuito; tanto che le istituzioni scolastiche cattoliche traversano un periodo molto critico.

IV. Così anche la maggior parte della dotazione dei Vescovi, dei Canonici delle cattedrali e dei parroci era costituita sotto la dominazione ungherese da campi, foreste e domini che davano ai titolari cospicue rendite. Ma per la legge agraria tutti i terreni meno una parte minima, sono stati tolti ai titolari per venir distribuiti alla popolazione, ed in compenso viene loro assegnata una rendita irrisoria in Buoni di Stato resa ancor più meschina dall'attuale deprezzamento della valuta. Mons. Nunzio si renderà benemerito della Chiesa se potrà ottenere che le scuole confessionali rumene vengano ad ottenere dallo Stato un sussidio pari a quello che ricevono le scuole scismatiche, e se farà applicare la legge agraria con una certa larghezza per quello almeno che si riferisce agli Istituti di educazione, alle mense episcopali e alle parrocchie.

V. Tra i cattolici latini e cattolici rumeni della Transilvania non corre buon sangue, perché quelli appartengono quasi tutti alla razza magiara e questi alla razza rumena; l'animosità è scambievolmente, ed è conseguenza tanto dell'opposizione e dello stato d'inferiorità i cui i Rumeni sono stati tenuti per tanti secoli dagli Ungheresi; quanto dal fatto che gli Ungheresi considerano lo stato rumeno come usurpatore e odiano i rumeni transilvani come traditori; mentre a lor volta i Rumeni detestano gli Ungheresi come nemici irconciliabili della loro terra riunita alla madre patria. Si noti altresì come la poca simpatia che mostra il governo per i cattolici, giustificata secondo lui dal fatto che si mostrano ostili al nuovo stato e alimentano apertamente idee irredentiste, e il disagio in cui si trovano gli Uniti nel nuovo Stato, offrono buon argomento ai cattolici latini di Transilvania per lamentarsi degli Uniti ai quali ricordano con amaro rimpianto e non malcelata ironia la maggior libertà e l'agiatazza che godevano sotto l'antico regime.

VI. Da questo spirito purtroppo non sono liberi gli stessi vescovi dei due riti, che cercano di evitarsi o al più limitano i loro mutui rapporti alla pura convenienza. A ravvicinarli tra loro Mons. Marmaggi ha indetto felicemente conferenze episcopali presiedute da lui per trattare affari di interesse comune, e l'iniziativa ha dato buoni frutti. Si esorta perciò il nuovo Nunzio a seguirne per questa via, moltiplicando per quanto sarà possibile i contatti tra i pastori – cosa che non potrà non avere felice ripercussione anche nel gregge alle loro cure affidato.

VII. Il metropolita di Blas e i Vescovi di Gherla e di Lugoj sono stati educati a Roma al Collegio Greco ed alla Propaganda; il Vescovo di Oradea Mare ha compiuto gli studi ecclesiastici a Budapest. Ma tra Metropolita e suffraganei c'è un po' di freddezza. Il Metropolita è un dotto teologo ma forse come pastore è pigro; di modi un po' bruschi è poco socievole ed è temuto più che amato. Secondo l'antico uso greco non celebra tutti i giorni, forse neanche tutte le domeniche e in ciò certo non dà buon esempio. Mons. Nunzio procurerà di indurlo a celebrare più frequentemente. Il Vescovo di Gherla il più giovane di tutti (deve l'episcopato ad essere nepote di Mons. Hossu eccellente vescovo, bene accetto a tutti, morto improvvisamente a Budapest) è troppo facilone specialmente nel trattare con gli scismatici e col suo fare ha suscitato giuste critiche da parte di qualche vescovo latino poco a lui benevolo; causa di ciò è l'essere egli molto interessato e legato al Governo per motivi d'interesse e per averne appoggio. Il Vescovo di Oradea Mare è un ottimo Vescovo; egli si picca però di essere un abile amministratore; però per non riuscite imprese alle quali è stato trascinato, ha lasciato la diocesi di Lugoj di cui fino a due anni fa era vescovo in assai critiche condizioni. Senza dubbio il migliore di tutti è il nuovo vescovo di Lugoj il quale nel prossimo mese di Agosto intraprenderà un

viaggio negli Stati Uniti per visitarvi le missioni rumene ed anche per trovarvi, se gli sarà possibile, qualche aiuto per la sua diocesi.

VIII. Una divergenza che divide l'Episcopato è quella del Seminario. I Rumeni avevano un grande seminario a Blas che andava regolarmente e con eccellenti professori. Ma ogni vescovo e giustamente desiderava avere il proprio seminario. Mons. Radu ad Oradea Mare da qualche anno aveva aperto il suo a proprie spese: Mons. Hossu Vescovo di Lugoj aveva ottenuto dal Governo Ungherese sussidi con i quali aveva potuto edificare-accanto all'Episcopio – il suo seminario, e trasferito a Gherla, la più grande delle diocesi rumene aveva ottenuto dallo stesso Governo la somma necessaria per costruire e far vivere il seminario diocesano. Però a causa della guerra gli aiuti sono mancati e per l'attuale enorme deprezzamento della moneta mancano i mezzi per mantenere i quattro seminari (effettivamente il seminario di Lugoj non è stato mai aperto e l'edificio è affittato ad un collegio diocesano femminile). Tenuto conto poi della scarsità di vocazioni nel dopo guerra e dell'intiepidimento dello spirito che ne è derivato, sarebbe forse opportuno che tutti i Vescovi rumeni cooperassero al buon andamento del Seminario centrale di Blas. Piuttosto che accollarsi in questi tempi così difficili la cura di un seminario teologico proprio. Mons. Nunzio pertanto si adopererà in questo senso con l'Episcopato Rumeno cercando di appianare le difficoltà e gli ostacoli che i suffraganei faranno per mandare i loro chierici a Blas – ostacoli e difficoltà che si riducono soltanto ad animosità verso il Metropolita.

IX. Non tollerando il Governo rumeno l'ingerenza del Vescovo ruteno di Stanislavopol (ora in Polonia) sui fedeli ruteni e rumeni della Bukovina, Mons. Marmaggi ha voluto prevenire una sua mossa (che era quella di sottrarre quei fedeli alla giurisdizione del Vescovo residente fuori dallo stato per sottometerli ad un amministratore di propria scelta) e ha proposto alla Segreteria di Stato la nomina di un Amministratore nella persona del Rev.do Clemente Zlepko, parroco uxorato di Seret. [...]. Poiché queste accuse certamente si rinnoveranno, si è creduto opportuno prevenirne il Mons. Nunzio e lo s'invita a prendere informazioni per vedere se sia possibile trovare un soggetto da sostituire allo Zlepko che sia celibe”.

Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali, prot. 3245/28 I, Romeni (ex Rappresentanze della S. Sede), Affari generali, f. 6-8.

ROMANIAN ECCLESIASTICAL ISSUES AND DYSFUNCTIONS IN THE INSTRUCTIONS
FROM THE HOLY SEE FOR THE APOSTOLIC Nuncios IN ROMANIA (1920, 1923)
(Summary)

Keywords: Holy See, Apostolic Nuncio, Romania, Greek-Catholic Church, Romanian Bishops.

The research in this study is based on the instructions given by the Holy See to the Apostolic Nuncio in Romania Francesco Marmaggi (1920) and Angelo Maria Dolci (1923) on the situation and problems of Catholic churches in Romania, especially the Greek Catholic Church. The papers highlight the grievances of the Holy See towards the Greek Catholic bishops, both from liturgical and administrative point of view, show the existing disenchantments among them, but also highlight the distance between Roman Catholics and Greek Catholics. It is significant that if an Orthodoxy in 1920 was designed to eventually unify with the Catholic Church, in 1923 the distance between Greek Catholics and Orthodox is highlighted. The documentation also presents the idea of the establishment of a Greek-Catholic patriarchate in Bucharest, which was partially realized only in 2005.